

Foto: Brabants Dagblad

Zó werken we aan kerken!

Waardevolle tips en voorbeelden
bij herbestemmingsprocessen
van kerkgebouwen

Provincie Noord-Brabant

In de aankomende tien jaar verliest naar verwachting de helft van de 528 christelijke kerken in Noord-Brabant zijn oorspronkelijke functie. Dat heeft gevolgen voor de leefbaarheid in Brabant. In het najaar van 2014 heeft de provincie Noord-Brabant in samenspraak met de werkgroep 'Vrijkomende Kerken' een bescheiden subsidieregeling in werking gesteld met betrekking tot de herontwikkeling van vrijkomende kerken in Noord-Brabant. Deze regeling is bedoeld voor procesondersteuning in het voortraject van een herbestemming.

Provincie Noord-Brabant

De provincie Noord-Brabant heeft het PON gevraagd om deze regeling te monitoren zodat zo veel mogelijk anderen hiervan kunnen leren. Doormiddel van de subsidieregeling kan slechts een klein aantal herbestemmingsprocessen ondersteund worden en het zou mooi zijn als de kennis, ervaringen, ideeën en tips vanuit deze processen zo breed mogelijk gedeeld worden.

In deze uitgave staan de stand van zaken met betrekking tot zes gesubsidieerde herbestemmingsprocessen én de belangrijkste tips die tijdens de kennisdelingsbijeenkomst 'Hoe werken we aan kerken?!' van 27 augustus 2015 naar voren kwamen. De ondersteuning van her te bestemmen kerken loopt nog door. Het is dus de stand van zaken van dit moment (september 2015).

Heilig Hartcomplex
Boxtel

Kerk van de Heilige
Adrianus Esbeek

Wederkomstkerk
's-Hertogenbosch

Sint Corneliuskerk
Den Hout

Kerktoeren Sint
Petruskerk Berlicum

Sint Willibrorduskerk
Hooge Zwaluwe

Heilig Hartcomplex Boxtel

Op 4 januari 2015 is de Heilig Hartkerk in Boxtel aan de eredienst onttrokken. Door middel van een haalbaarheids-onderzoek met drie platformbijeenkomsten wordt in verschillende fasen gezocht naar een passende herbestemming voor het kerkgebouw, de pastorie en de tuin. Bij de platformbijeenkomsten gingen veel verschillende partijen en burgers met verschillende visies met elkaar in gesprek over de mogelijkheden voor de herbestemming. De gemoedelijke sfeer zorgde ervoor dat men in alle openheid met elkaar in gesprek ging en begrip toonde voor elkaars visie. Het haalbaarheidsonderzoek is inmiddels afgerond, maar het proces loopt nog door. De goede sfeer tijdens het haalbaarheidsonderzoek heeft in elk geval gezorgd voor een goede start van het herbestemmingproces.

Kerk van de Heilige Adrianus Esbeek

De kerk (van de H. Adrianus van Hilvarenbeek) in Esbeek is sinds juli 2013 aan de eredienst onttrokken en vanaf dat moment wordt gezocht naar een passende herbestemming voor het kerkgebouw. De coöperatie Esbeek heeft samen met de Esbeekse gemeenschap, studenten en allerlei andere partijen gezamenlijk besloten dat de nieuwe functie van het gebouw dicht bij de oorspronkelijke functie (het samenkomen van burgers, het verbinden) dient te liggen. Zodoende is het idee ontwikkelt om de kerk te herbestemmen in een brede school. Helaas heeft de Coöperatie Esbeek tot op heden de financiering niet rond. Zij hebben daarom uitstel (van het haalbaarheidsonderzoek) aangevraagd bij de provincie Noord-Brabant. Het is Esbeek gelukt om mee te doen in de pilot van een Europees subsidieproject met betrekking tot duurzame energie en erfgoed.

Wederkomstkerk 's -Hertogenbosch

De Wederkomstkerk is onderdeel van de Protestantse Gemeente 's-Hertogenbosch. Vanuit het kerkbestuur werd enige jaren geleden na lang nadenken samen met de leden van deze gemeente besloten dat de Wederkomstkerk vanaf januari 2017 zal worden afgestoten. Een nieuwe eigenaar voor het gebouw is inmiddels gevonden. De kopers zijn kerkgangers. Eigenlijk kwamen er allerlei gebeurtenissen in hun leven bij elkaar waardoor het kerkgebouw kopen een optie werd. Zij hebben kinderen die op hoog niveau met muziek maken bezig zijn. Zij zagen daarom een kans en mogelijkheid om in het gebouw een muziekschool/ -podium te creëren en andere aan muziek gerelateerde activiteiten te organiseren. De eigenschappen van het gebouw gaven uiteindelijk de doorslag om de kerk te kopen. 'De kerkzaal heeft uitstekende akoestische kwaliteiten.'

Sint Corneliuskerk Den Hout

De Sint Corneliuskerk is onderdeel van de Catharinaparochie in Oosterhout. Toen bekend werd dat deze kerk zou gaan sluiten is een initiatiefgroep van buurtbewoners ontstaan die er voor willen zorgen dat het kerkgebouw voor de gemeenschap behouden blijft. Het parochiebestuur heeft de sluiting van de kerk verlaat tot medio 2016 en de initiatiefgroep de mogelijkheid gegeven met een plan te komen hoe ze hun wens gaan realiseren. Het idee is dat de Den Houtse gemeenschap het kerkgebouw gaat overnemen. Een mogelijke nieuwe bestemming is een multifunctionele accommodatie. De initiatiefgroep heeft subsidie ontvangen om dit haalbaarheidsonderzoek naar herbestemmingsmogelijkheden te kunnen uitvoeren.

Stand van zaken herbestemmingsprocessen

Kerktoren Sint Petruskerk Berlicum

Toen bekend werd dat de Sint Petruskerk in Berlicum gesloopt zou worden zorgde dit voor veel weerstand bij de dorpsgemeenschap. Via social media is heel veel roering gebracht. Bewoners hebben zich verenigd en uiteindelijk heeft dat er toe geleid dat de kerktoren is blijven staan. Het kerkgebouw zelf is inmiddels gesloopt. De Stichting Balkumse Toren is met subsidiegeld van de provincie Noord-Brabant een haalbaarheidsonderzoek gestart of het mogelijk is om kantoorruimten in de toren te realiseren. Het parochiebestuur heeft de stichting tot 1 juli 2016 de tijd gegeven om de financiering van de herbestemming van de kerktoren rond te krijgen.

Stand van zaken herbestemmingsprocessen

Sint Willibrorduskerk Hooge Zwaluwe

De subsidieaanvraag voor procesondersteuning bij de herbestemming van de Sint Willibrorduskerk in Hooge Zwaluwe is afgewezen omdat de nieuwe bestemming op het moment van de aanvraag al bekend was. 'Procesondersteuning' was dus eigenlijk niet nodig. De ondernemers hebben wel restauratiesubsidie ontvangen om de kerk te kunnen opknappen. De Sint Willibrorduskerk heeft sinds het najaar van 2013 een nieuwe eigenaar gevonden in de ondernemers Willem Simonis en Dieuwke Simonis-Stellinga. Zij zijn inmiddels goed op weg naar het realiseren van de nieuwe bestemming: een gezellig en sfeervol restaurant in het hart van het dorp waar zij ook werk/dagbesteding gaan bieden aan mensen met een beperking. Daarnaast zullen in de toekomst herdenkingsdiensten in de kerk kunnen plaatsvinden, evenals het voltrekken van burgerlijke huwelijken.

Tips uit de praktijk

Op 27 augustus 2015 vond een ontmoetingsbijeenkomst over herbestemming van vrijkomende kerkgebouwen plaats.

Niet alleen voor de subsidieaanvragers, maar voor iedereen die geïnteresseerd is in iets heeft met de thematiek. Het bood ruime gelegenheid om kennis en ervaringen met elkaar uit te wisselen en ideeën en tips op te doen. Wat zijn bijvoorbeeld succesfactoren bij een herbestemmingproces? Wat zijn valkuilen? En welke tips hebben ervaringsdeskundigen?

De belangrijkste tips die in de verschillende deelsessies bij de vier thema's naar voren kwamen hebben we voor u op een rij gezet.

De ontmoetingsbijeenkomst was zeer geslaagd en nodigt uit tot nieuwe momenten van kennisdeling in de toekomst. Het bij elkaar in de keuken kijken levert veel tips op. De herbestemmingsprocessen verschillen zo van elkaar dat het zorgde voor hele nieuwe inzichten. Het bracht mensen op nieuwe ideeën en dat geeft veel energie. Men was volop geïnteresseerd in de verhalen van anderen en dat is een belangrijke basis voor (verdere) kennisdeling.

Interactieve ontmoetingsbijeenkomst 'Hoe werken we aan kerken?!'

Hoe werken we aan Kerken?!

Uitnodiging

Interactieve ontmoetingsbijeenkomst over herbestemmen van vrijkomende kerkgebouwen

Donderdag 27 augustus 2015 | 17.00u - 21.00u
Voormalige Heilig Hartkerk | Baroniestraat 24 | Boxtel

17.00u-17.30u Inloop met soep & broodjes

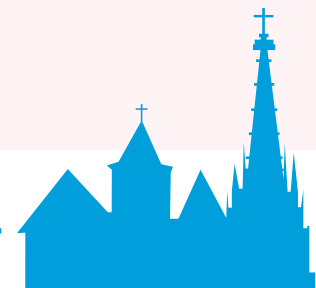
17.30u-17.40u Introductie | Mariëlle
Tuinder, het PON

17.40u-18.00u Inspirerende voorbeelden
van (Europese) herbestem-
mingen | Lilian Grootswagers
Erfgoed.nu

18.00u-20.10u Interactieve deelsessies

20.10u-20.40u Samenvatting en conclusies
interactieve deelsessies |
José van Rosmalen, provincie
Noord-Brabant

20.40u-21.00u Afsluiting en napraten

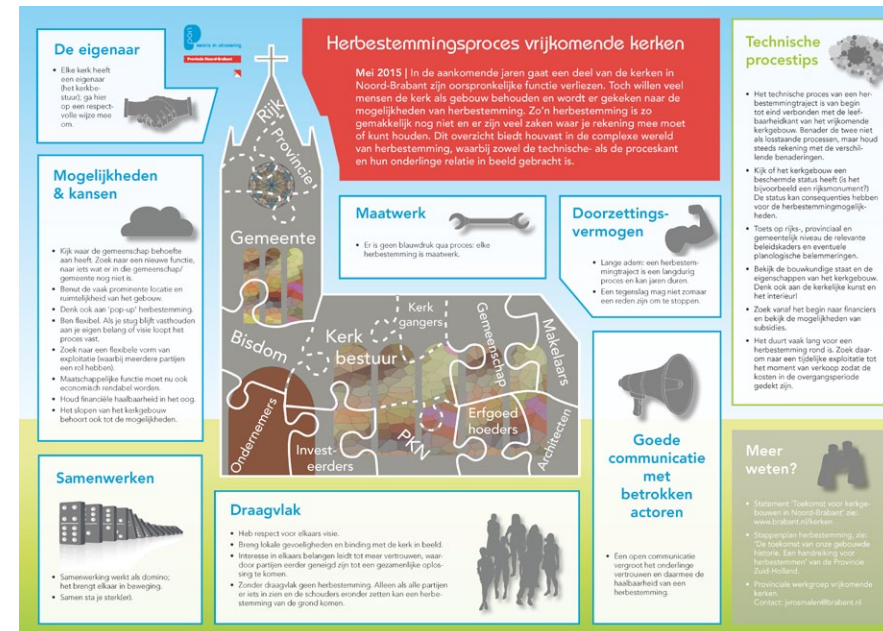
1 Herbestemming... Waar moet je aan denken?

Herbestemming is doorgaans een langdurig en ingewikkeld proces zonder vaststaand stappenplan dat doorlopen kan worden. Elke herbestemming is immers maatwerk. Toch zijn er wel een aantal zaken die gedaan moeten worden of waarmee je al vroeg in het proces rekening moet houden. De centrale vraag bij dit thema was heel algemeen: 'Waar moet je allemaal aan denken bij een herbestemmingproces?'

- Ga op zoek naar een herbestemming die een toegevoegde waarde heeft voor de gemeenschap. Zoek naar iets dat er nog niet is.
- Maar wees ook realistisch: 'is herbestemming wel altijd de oplossing?'
- Kijk goed rond in de omgeving naar wat er nog meer leegstaat. Kanttekening: draagvlak is uiteindelijk het belangrijkste. 'Een mooie kerk zonder draagvlak redt het niet van een minder mooie kerk met veel draagvlak'

- Zoek naar een waardige herbestemming, leef je in in anderen en houd rekening met gevoeligheden
- Maak mensen ervan bewust dat een herbestemmingstraject een langdurig proces is
- Houd rekening met de bouwkundige staat en met planologische belemmeringen zoals een bestemmingsplan
- Kijk goed naar de beschrijving van de inventaris

- Pas op met herverkavelen! Probeer alles tezamen te verhuren of verkopen zodat je niet met de minst bruikbare ruimte blijft zitten
- Zoek naar een duurzame exploitatie
- Maar één partij die formeel over de herbestemming gaat: namelijk de eigenaar van het gebouw.

Tips uit de praktijk

2 Samenwerking & communicatie

Goede samenwerking en communicatie tussen de verschillende actoren vergroot het onderlinge vertrouwen en daarmee de haalbaarheid van een herbestemming. De vraag die centraal stond bij dit thema was: 'Hoe zorg je voor een goede samenwerking/communicatie tussen verschillende actoren en hoe houd je het in stand?'

- Het samenstellen van een initiatiefgroep van mensen die het voortrouw nemen zorgt voor een aanspreekpunt
- Zorg voor goede communicatie in een veilige omgeving. Bespreek ieders belangen in alle openheid. Dit zorgt voor wederzijds begrip. Het voorbijgaan aan gevoeligheden is een valkuil.
- Zorg ervoor dat mensen ook begrijpen 'waarom' de kerk moet sluiten. Daarmee creëer je meer begrip en verminder je de kans dat parochiebestuur lijnrecht tegenover buurtbewoners komt te staan.
- Heb begrip voor de urgentie en keuze van het parochiebestuur
- Neem mensen mee in het proces en vertel regelmatig de stand van zaken (ook als er even geen nieuwe concrete resultaten zijn!). Zo houd je aandacht en enthousiasme vast
- Gebruik social media als communicatiemiddel om je bereik te vergroten.
- Zorg voor een heldere doelstelling en helder communicatieplan, maar blijf niet te lang hangen in de overlegfase. Ga ook gewoon aan de slag!

Tips uit de praktijk

- Neem de tijd voor de sluiting van de kerk zodat partijen kunnen wennen aan het idee
- Denk goed na over welke partijen er als eerst betrokken moeten worden in het proces
- Het verkopen van de kerk zorgt ervoor dat de nieuwe eigenaar zeggenschap krijgt over het gebouw (met uitzondering van het kettingbeding) en dat vergemakkelijkt de herbestemmingmogelijkheden
- Een tijdelijke herbestemming zorgt ervoor dat het blijft leven rondom de kerk en daarmee houd je gemakkelijker de aandacht en het enthousiasme voor een definitieve herbestemming vast
- Blijf kennisdelen! In het vasthouden van draagvlak is het belangrijk dat mensen af en toe (bewust of onbewust) zien wat er in het proces gebeurt

3 Draagvlak creëren en vasthouden

‘Zonder draagvlak geen herbestemming’. Ook dit kwam meerdere keren terug tijdens de bijeenkomst. Als de gemeenschap niet achter de plannen staat is de kans klein dat de herbestemming zal slagen. Het is dan goed om te beginnen met het in beeld brengen van welke actoren/partijen allemaal betrokken (kunnen) zijn bij een herbestemmingproces. De beginvraag was daarom: ‘welke partijen kunnen allemaal betrokken zijn bij een herbestemmingproces?’. Daarna is het interessant om met elkaar verder na te denken over hoe je draagvlak kunt creëren en hoe je dit kunt vasthouden. De bijbehorende vraag was: ‘Hoe creëer je draagvlak voor de herbestemming en hoe houd je het vast?’

Tips uit de praktijk

4 Financiering en tijdelijke exploitatie

De financiering van een herbestemming is een lastig onderdeel. Vrijkomende kerkgebouwen zijn vaak grote, dure gebouwen die veel onderhoud nodig hebben. De centrale vraag bij dit thema was: 'waar moet je aan denken bij het zoeken van financiering voor een herbestemming?'

- Zoek naar een commercieel haalbare herbestemming die tegelijkertijd iets toevoegt voor de gemeenschap
- Op het gebied van financiering: denk ook aan crowdfunding
- Streef zo veel mogelijk naar een flexibele vorm van exploitatie waarbij meerdere partijen/financiers een rol hebben. Dit maakt de herbestemming minder kwetsbaar
- Op het gebied van tijdelijke exploitatie: denk ook aan 'pop-up' herbestemming-mogelijkheden
- Denk ook nu al na over de toekomst. Maak gebruik van een groeimodel
- Subsidie voor procesondersteuning in het voortraject biedt kans om mogelijke scenario's in beeld te brengen (ook in financiële zin) en kaders te scheppen. Dit biedt houvast in de onderhandelingen.

Tips uit de praktijk

kennis in uitvoering

Provincie Noord-Brabant

Colofon

© 2015 het PON, kennis in uitvoering.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het PON. Gehele of gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld. Vermenigvuldiging en publicatie in een andere vorm dan dit rapport is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van het PON. Hoewel deze publicatie met de grootst mogelijke zorg is samengesteld, kan het PON geen enkele aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele fouten.

Auteur: Mariëlle Tuinder MSc.

Grafisch ontwerp: drs. Eva Stultjens en drs. Stan ten Thije

Fotografie: voorkant en pagina 3: Brabants Dagblad | pagina 4: Rijksmonumenten.nl
pagina 5 Toekomst Religieus Erfgoed | pagina 6: Kees Wittenbols | pagina 7: A. van Liempd Sloopbedrijven | pagina 8: G. Lanting | pagina 9, 14 (rechts), achterkant: Het PON | pagina 10, 14 (links), 15: Harry Pape, Rubicon Erfgoed

